

İDARİ YARGILAMA HUKUKUNDA İSPAT BAĞLAMINDA MARUF VE MEŞHUR VAKALAR

Mahmut CEYLAN*

ÖZ

Maruf ve meşhur vaka kavramı idari yargılama hukuku doktrininde yeterince incelenmemiştir. Bazı bilimsel eserlerde yüzeysel olarak değinilmektedir. Fakat Türk idari yargılama hukukunda bu konu hakkında detaylı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Doktrine katkı sağlaması ümidiyle bu konu tercih edilmiştir. Maruf ve meşhur vakanın aksi ispat edilebilir ve bu durumda ilgili vakanın maruf ve meşhur olduğu hususunda tam ispat kriteri kullanılmalıdır. Fakat ivedi olması gereken yürütmenin durdurulmasına karar verilmesi durumunda yaklaşık ispat yeterli olmalıdır. Öte yandan vakanın niteliğinde yanılma olması durumunda bu yanılma makul ve muhtemel ise ivedi hâl söz konusu olmasa bile vakanın maruf ve meşhurluğunun tespitinde yaklaşık ispat yeterli kabul edilmelidir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte maruf ve meşhur vaka olarak nitelendirilebilecek vaka sayısı artmıştır. Zira bilginin geniş kitlelere kolayca yayılabilmesi bunun en önemli sebebidir. Fakat teknolojinin gelişimi sahte bilgi ve belge üretmeyi de kolaylaştırdığından maruf ve meşhur vakanın tespiti zor olabilmektedir. Bu nedenle maruf ve meşhur vaka kavramının kapsam ve kriterleri daha net tespit edilmelidir. Bu makalenin bu konuda yapılacak çalışmalara öncülük etmesi ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: maruf ve meşhur vaka, idari yargılama hukuku, ispat kriteri, ispat, delil serbestisi ilkesi.

WELL-KNOWN CASES IN THE CONTEXT OF PROOF IN ADMINISTRATIVE JURISDICTION

ABSTRACT

* Dr. Öğretim Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı.
ORCID: 0000-0002-8278-611X, dr.mahmutceylan@gmail.com

Makale geliş tarihi: 20 Eylül 2024

Makale kabul tarihi: 24 Ocak 2025

Atıf önerisi: Ceylan, Mahmut, “İdari Yargılama Hukukunda İspat Bağlamında Maruf ve Meşhur Vakalar”, *Ankara Barosu Dergisi*, Cilt: 83, Sayı: 2, Nisan 2025. **DOI:** 10.30915/abd.1553465

The concept of well-known case has not been sufficiently analysed in the doctrine of administrative jurisdiction. It is mentioned superficially in some scientific works. However, there is no detailed study on this subject in Turkish administrative jurisdiction. This subject has been preferred with the hope that it will contribute to the doctrine. The contrary of well-known case may be proved. In this case, the full proof criterion should be used to prove that the relevant event is well-known case. However, approximate proof should be sufficient in the issue of stay order, which should be urgent. On the other hand, if there is a mistake in the nature of the case, if this mistake is reasonable and probable, approximate proof should be considered sufficient in determining recognition of the case, even if there is no urgency. With the development of technology, the number of cases that can be described as well-known case has increased. The most important reason for this is that information can be easily disseminated to large masses. However, since the development of technology also facilitates the production of false information and documents, it may be difficult to determine and determine well-known cases. For this reason, the scope and criteria of the concept of well-known case should be determined more clearly. It is hoped that this article will pioneer future studies on this subject.

Keywords: well-known case, administrative jurisdiction, proof criterion, proof, principle of circumstantial evidence.

GİRİŞ

İdari yargılama hukukunun amacı maddi gerçeğe ulaşmaktır. Bunun bir neticesi olarak resen araştırma ilkesi benimsenmiştir. Buna koşut olarak delil serbestisi ilkesi de idari yargılama hukukuna egemendir. Türk idari yargılama hukuku doktrinde ispat konusunda yeterince çalışma olmadığı gözlemlenmiştir. Maruf ve meşhur vaka konusu ise Türk idari yargılama hukukunda ihmal edilmiştir. Doktrindeki bu boşluğa katkı sağlaması murat edilerek bu makale kaleme alınmıştır. Bunun için ilk olarak idari yargılama hukukunun genel özelliklerine değinilecek ve ardından maruf ve meşhur vaka kavramı incelenecektir. Daha sonra ispat kriteri bağlamında idari yargılama hukukunda maruf ve meşhur vakanın geçerliliği meselesi değerlendirilecek ve sonrasında maruf ve meşhur vakanın Danıştay kararlarındaki görünümüne bakılacaktır. Son olarak vakanın özelliğinde makul yanılmanın maruf ve meşhur niteliğe etkisi analiz edilecektir.

Maruf ve meşhur vakaların ispatına gerek yoktur. Fakat bunların aksi ispat edilebilir. Maruf ve meşhur vakanın aksinin iddia edilmesi ve niteliğinde şüpheyne düşölmesi durumunda ispat

meselesi ortaya çıkacaktır. Kural olarak idari yargıda böyle bir durum söz konusu olduğunda tam ispat kriterinin geçerli olması gerekir. Fakat ivedi karar verilmesi gereken yürütmenin durdurulması talebi söz konusu olduğunda talebe uygun karar verilmesi gerekiyorsa yaklaşık ispat kâfi olmalıdır. Zira yürütmenin durdurulması müessesesinin ana amacı telafisi güç veya imkânsız zararların önüne geçmektir. Yürütmenin durdurulması için esasa ilişkin varlığı gereken öteki şart olan açıkça hukuka aykırılık durumunda bu kanaate sahip hâkim bir vakanın maruf ve meşhurluğunu tespit ederken yaklaşık ispat kriterini kullanarak olası telafisi güç veya imkânsız zararın önüne geçmelidir. Öte yandan ivedi bir durum söz konusu olmasa dahi maruf ve meşhur vakanın niteliğinde makul yanılma söz konusu ise yine yaklaşık ispat kriteri kullanılmalıdır. Bir vakanın maruf ve meşhur niteliğinde yanılma özellikle teknolojinin gelişmesi sonucu sahte bilgi ve belge üretiminin kolaylaşması ile her zaman imkân dahilindedir. Makalede bütün bu soru ve sorunların çözümü bulunmaya çalışılmıştır.

I. İDARİ YARGILAMA HUKUKUNDA İSPAT

Türkiye’de idare ile kişiler arasında çıkan uyuşmazlıklara bakması için ayrı bir yargı örgütü bulunmaktadır. Bu sisteme “idari rejim”¹, “idari yargı sistemi”², “ayrı idari yargı düzeni”³ veya “yargı ayrılığı sistemi”⁴ denir. Adli yargı muhakeme hukuku bağlamında ceza muhakemesi ve medeni yargılamadan müteşekkildir. İdari yargılama hukuku bakımından medeni yargılama hukuku önem arz etmektedir. Bunun sebeplerinden birisi 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu’nun (İYUK) madde 31 hükmünün bazı hususlar hakkında 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’na (HMK) atıf yapmış olmasıdır.

İdari yargılama hukukunun temel amacı maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasıdır.⁵ Bu amaca hizmet eden en önemli ilke resen araştırma ilkesidir. Bu ilke gereğince mahkeme tarafların talebine veya sunmasına bağlı olmadan her türlü araştırmayı kendiliğinden yapar.⁶ Medeni

¹ Turgut Tan, *İdare Hukuku*, 2. Baskı (Ankara: Turhan Kitabevi, 2013), 613; Kemal Gözler, *İdare Hukuku C.I*, 2. Baskı, (Bursa: Ekin Yayınevi, 2019), 58; İl Han Özay, *Günlükte Yönetim II Yargısal Koruma*, (İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2010), 4.

² Halil Kalabalık, *İdari Yargılama Usulü Hukuku*, 16. Baskı (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022), 25.

³ Ali Ulusoy, *İdari Yargılama Hukuku*, 3. Baskı (Ankara: Yetkin Yayınları, 2022), 13. Ulusoy “idari rejim” kavramını da kullanmıştır. Bkz. Ulusoy, *İdari Yargılama Hukuku*, 13.

⁴ Mattias Guyomar ve Bertrand Seiller, *Contentieux Administratif*, 2. Baskı, (Paris: Dalloz, 2012), 12; Çağlayan, “yargı ayrılığı sistemi” ile “idari rejim” kavramlarının her ikisini de kullanmıştır. Bkz. Ramazan Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, 13. Baskı, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 42.

⁵ Onur Karahanoğulları, *İdari Yargı – İdarenin Hukuka Zorlanması*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2019), 558-559.

⁶ Yahya Kazım Zabunoğlu, “İdari Yargılama Usulü: Genel İlkeler ve Pozitif Düzenlemeler”, içinde *İdari Yargıda Son Gelişmeler Sempozyumu*, (Ankara: Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları, 1982), 96; Turan Yıldırım, *İdari Yargı*, (İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım, 2008), 427; Metin Günday, *İdari Yargılama Hukuku*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2022), 143.

yargılama hukukunda ise taraflarca getirilme ilkesi hâkimdir.⁷ Bu ilkeye göre davanın aydınlatılmasına yarayacak olan bilgi ve belgeleri toplama görevi taraflara verilmiştir.⁸

Delil ve ispat muhakeme hukukunun en önemli konularındandır. Zira bunlar sayesinde uyuşmazlık çözülmektedir. İdari yargıda delil serbestisi ilkesi geçerlidir.⁹ Delil serbestisi ilkesi hâkimin değerlendireceği iddiaların istinat ettiği bulguların önceden belirlenmediği anlamına gelir ve hâkim mahkemeye sunulan bütün bulguların delil niteliğinde olup olmadığını değerlendirir.¹⁰ Bu ilke resen araştırma ilkesinin varlığıyla uyumludur. Ayrıca İYUK'ta delillerin niteliği ve ispata ilişkin özel hüküm bulunmamaktadır. İYUK madde 31 hükmünde¹¹ İYUK'ta hüküm bulunmayan durumlarda HMK'nin uygulanacağı hükümler düzenlenmiştir. Bunlar arasında bilirkişi, keşif, delil tespiti hususları delillere ilişkin olanlardır. Bu konularda idari yargıda HMK hükümleri uygulanacaktır.

Deliller takdiri delil ve kesin delil olarak ikiye ayrılır. Takdiri delil hâkimin üzerinde serbest bir şekilde takdirde bulunacağı ve hâkimi bağlamayan delildir.¹² Kesin delil ise hâkimi bağlamaktadır ve kesin delile dayanan bir vakayı hâkim ispat edilmemiş sayamaz.¹³ İdari yargıda delil serbestisi ilkesi olduğundan hâkimin bütün delilleri serbestçe değerlendirebileceğini ifade etmek gerekir.¹⁴

⁷ Baki Kuru, *Hukuk Muhakemeleri Usulü C.II*, 6. Baskı, (İstanbul: Demir-Demir Yayıncılık, 2001), 1919; Hakan Pekcanıtez, Oğuz Atalay ve Muhammet Özekes, *Medeni Usul Hukuku*, 14. Bası, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2013), 361 vd.

⁸ Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, 241.

⁹ Ender Ethem Atay, *İdari Yargılama Hukuku*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 75 vd; Gürsel Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, (Bursa: Ekin Yayınevi, 2022), 16. Mahmut Ceylan, "İdari Yargıda Delil Serbestisi ve Sınırları", *KTÜSBED* 8, no. 16, (2018), 326 vd; Mahmut Ceylan, *İdari Yargıya Hakim Olan İlkeler*, (Ankara: On İki Levha Yayınları, 2017), 138 vd.

¹⁰ Camille Broyelle, *Contentieux Administratif*, 9. Baskı, (Paris: LGDJ, 2021), 212.

¹¹ İYUK m.31/1: "1. Bu Kanunda hüküm bulunmayan hususlarda; hakim davaya bakmaktan memnuiyeti ve reddi, ehliyet, üçüncü şahısların davaya katılması, davanın ihbarı, tarafların vekilleri, dosyanın taraflar ve ilgililerce incelenmesi, feragat ve kabul, teminat, mukabil dava, bilirkişi, keşif, delillerin tespiti, yargılama giderleri, adli yardım hallerinde ve duruşma sırasında tarafların mahkemenin sukununu ve inzibatını bozacak hareketlerine karşı yapılacak işlemler, elektronik işlemler ile ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla duruşma icrasında Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu hükümleri uygulanır."

¹² Kuru, *C.II*, 2033.

¹³ Kuru, *C.II*, 2032.

¹⁴ Bize göre idari yargıda resen araştırma ilkesi ve delil serbestisi ilkesi var olduğu için kesin delil, takdiri delil ayrımı yapılmamalıdır. İdari yargıda takdiri delil, kesin delil ayrımı olmadığını savunan yazarlar için Bkz. Özey, *Günışığında Yönetim II Yargısal Koruma*, 295; Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, 372; Karahanoğulları, *İdari Yargı*, 566-567; Ceylan, *İdari Yargıya Hakim Olan İlkeler*, 146.

Fakat doktrinde idari yargıda takdiri delil, kesin delil ayrımı yapan yazarlar bulunmaktadır. Bkz. Şeref Gözübüyük, *Yönetişel Yargı*, 33. Baskı, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2013), 464-465; Süheyla Şenlen-Sunay, *İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan İlkeler Karşısında İspat ve Delil Hususları*, (İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları, 1997), 40; Melikşah Yasin, *İdari Yargılama Usulünde İspat*, (İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2015), 100; Selman Sacit Boz, Buket Çakıcı, Selin Ardic ve Dilara Yekebaş, *Türk İdari Yargılama Hukukunda İspat ve Delil*, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2022), 24; Oğuz Sancakdar ve Lale Burcu Öñüt, *İdari Yargılama Hukuku*, 5. Baskı, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2023), 381. Ulusoy, resmî belgeler ve

İdari yargıda taraflar arasında bir dengesizlik vardır. İdare daha avantajlı durumdadır. Bu nedenle bireyleri idareye karşı korumak için ispat yükünün hangi taraf üzerinde olacağına ilişkin mahkemelere geniş takdir yetkisi tanındığı ifade edilmektedir.¹⁵ Delilin bunu en iyi yapacak tarafça sağlanması gerektiği düşünüldüğünde davacının yeterli delilleri sunması beklenmektedir.¹⁶ Fakat idari yargıda delillerin genellikle davalı idarede bulunduğu göz önüne alındığında, böyle bir durum söz konusu olduğunda davacının görevi gerçekleri iddia etmektir ve ispat yükünün yerini iddia yükü alır.¹⁷ Bir diğer ifadeyle bu hâlde davacının görevi gerçeği iddia etmektir.¹⁸ İdari yargıda ispat yükü meselesinin dava türleri için ayrı değerlendirildiği; iptal davasında ispat yükünün kural olarak idarede olduğu¹⁹ ancak tam yargı davasında ise ispata ilişkin genel kuralların uygulanması gerektiği savunulmuştur.²⁰ Ancak tam yargı davası şayet idari işlemde kaynaklı zararın tazmini talebiyle açılmışsa iptal davası için benimsenen kuralın uygulanması gerektiği söylenmiştir.²¹ Ayrıca tam yargı davalarında ve iptal davalarında maksat unsuru sakatlığı iddiası söz konusu olduğunda ispat yükünün davacıda olduğu da savunulmuştur²². Bir başka görüşe göre tam yargı davalarında idare, kusurlu olmadığını veya kusursuz sorumluluk sebeplerinin bulunmadığını ispat yükü altındadır; fakat ihlalin boyutunu, eylemin niteliğini ve ne zaman öğrenildiğini, ihlal edilen hakkın ne olduğunu ispat yükü ise davacıya aittir²³. Fransız Danıştayının, ispat yükünü davacıya veya davalı idareye yüklemekten dosyadaki bütün belgeler ışığında serbest bir şekilde değerlendirme yapacağı hususundaki görüşüne de dikkat çekilmiştir.²⁴

konu ile ilgili mahkeme kararlarının aksi ispatlanmamışsa kesin delil niteliğinde olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Ulusoy, *İdari Yargılama Hukuku*, 180.

¹⁵ Gözübüyük, *Yönetişel Yargı*, 470.

¹⁶ Clémence Barray ve Pierre-Xavier Boyer, *Contentieux Administratif*, (Paris: Flammarion, 2015), 82.

¹⁷ Broyelle, *Contentieux Administratif*, 213.

¹⁸ Broyelle, *Contentieux Administratif*, 213.

¹⁹ Sıddık Sami Onar, *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1966), 1979-1980. Fakat Atay ise iptal davalarında ispat yükünün davacıya ait olduğunu savunmaktadır. Bkz. Atay, *İdari Yargılama Hukuku*, 268. Yasin'e göre iptal davasında ispat yükü kural olarak idarede olsa da iptali talep edilen işlemin sebebini idare işlemi tesis ederken tespit etmişse ispat yükü, sebebini hukuka aykırı olduğunu iddia eden davacıya geçecektir. Bkz. Yasin, *İdari Yargılama Usulünde İspat*, 91.

²⁰ Didem Birbir-Efendioğlu, "İdari Yargılama Hukukunda İspat Standardı", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019), 30-31; Boz, Çakıcı, Ardic ve Yekebaş, *İspat ve Delil*, 20. Kaplan ise mahkemelerin resen araştırma yetkisini haiz olmaları sebebiyle zararın varlığını, sebeplerini ve miktarını tespit etmeleri gerektiğini, şayet bunu yapamazlarsa davacının bunları ispatlaması gerektiğini ifade etmiştir. Bkz. Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, 493.

²¹ Yasin, *İdari Yargılama Usulünde İspat*, 97; Birbir-Efendioğlu, "İdari Yargılama Hukukunda İspat Standardı", 31.

²² Onar, C.III, 1980.

²³ Günday, *İdari Yargılama Hukuku*, 147

²⁴ Frédéric Rolin, "La procédure administrative contentieuse est-elle véritablement inquisitoire?", *Civitas Europa*, 44, no. 1, (2020), 171.

İdari yargılama hukukunda medeni yargılama hukukundan farklı olarak resen araştırma ilkesi egemendir.²⁵ Bu ilke gereğince mahkeme, tarafların iddia ve savunmalarında belirtmedikleri vaka ve vakıaların ispatını isteyebilir, bu hususta faaliyet gösterir ve şayet hâkim resen araştırma yetkisini kullanmazsa eksik incelemede bulunmuş olacağından verdiği kararın usulden bozulması gerekir.²⁶ Örneğin disiplin soruşturmasında savunma hakkı için öngörülen süreye riayet edilip edilmediği hususunda taraflar herhangi bir açıklama yapmış olmasalar dahi idari yargı mercii bu hususta gerekli araştırmayı yapabilir.

Vakaların saptanması hukuki değerlendirmeyi önceleyen aşama olup hangi vakanın araştırılmasının gerektiği sadece hukuki değerlendirme ile tespit edilebilir.²⁷ Bir maruf ve meşhur vakanın tespiti için öncelikle buna ilişkin vakanın saptanması gerekir.

Kural olarak hukuk kurallarının ispatına gerek yoktur.²⁸ Bir diğer ifadeyle ispat, vaka ve vakılara ilişkin bir kavram olup hukuk kurallarını bilmek ve uygulamak hâkimin görevidir.²⁹ Ayrıca bu kuralların herkesçe bilindiği kabul edilmektedir. Fakat hukuk kuralları birer vaka olmadığı için maruf ve meşhur vaka kapsamında incelenmesi gereken konular değildir.

II. MARUF VE MEŞHUR VAKA KAVRAMI

Vaka ve vakıa farklı kavramlardır. Vaka³⁰ bir olay, hadise anlamına gelirken, vakıa³¹ ise olgu ile eş anlamlıdır. Yargılama hukukunda vaka ve vakıalar ispat meselesinde gündeme gelmektedir. Örneğin kopya çektiği iddia edilen bir öğrenci sınava girmediğini ispatlarsa uyuşmazlığın istinat ettiği vakanın gerçekleşmediğini ortaya koymuş olacaktır. İdari yargıda ispatın konusu idari işlem, idari eylem veya idari sözleşmedir. Dolayısıyla dava konusu vaka bunlarla ilgili olabilir. Dava konusu ile ilgili olmayan vaka ve vakıaların ispatı söz konusu olmaz. Dolayısıyla tarafların dava konusu ile ilgili olmayan meselelere istinat etmemesi gerekir.

²⁵ Bahtiyar Akyılmaz, Murat Sezginer ve Cemil Kaya, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 9. Baskı, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023), 74-75; Atay, *İdari Yargılama Hukuku*, 78 vd; Kamile Türkoğlu-Üstün, *İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan İlkeler*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019), 96 vd; Ceylan, *İdari Yargıya Hakim Olan İlkeler*, 106 vd; Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, 14.

²⁶ Karahanoğulları, *İdari Yargı*, 551.

²⁷ Karahanoğulları, *İdari Yargı*, 555.

²⁸ Gözübüyük, *Yönetmelik Yargı*, 464; Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, 489.

²⁹ Sancakdar ve Önüt, *İdari Yargılama Hukuku*, 378. Karahanoğulları da ispatın vakıalara ilişkin bir kavram olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Karahanoğulları, *İdari Yargı*, 564.

³⁰ TDK güncel Türkçe sözlük “vaka” kelimesinin birinci anlamını “olay” kelimesi ile eş anlamlı olarak ver bu kelimeye yönlendirmiştir. “Olay” kelimesinin birinci anlamı sözlükte şu şekilde tanımlanmıştır: “Ortaya çıkan, oluşan durum, ilgi çeken veya çekebilecek nitelikte olan her türlü iş; hadise, vaka.” Bkz. TDK *Türkçe Sözlük K-Z*, 12. Baskı, (Ankara: Kalkın Matbaacılık, 2024), 2529.

³¹ TDK güncel Türkçe sözlük “vakıa” kelimesinin anlamını “olgu” kelimesi ile eş anlamlı olarak ver bu kelimeye yönlendirmiştir. “Olgu” kelimesinin birinci anlamı “vakıa”yı tanımlamakta olup şu şekilde tanımlanmıştır: “Birtakım olayların dayandığı sebep veya bu sebeplerin yol açtığı sonuç; vakıa, fenomen.” Bkz. TDK *Türkçe Sözlük K-Z*, 2530.

Öte yandan mahkeme tarafların belirttiği vaka ve vakıaların dava konusu ile olan bağıını ortaya koymalıdır. Bazı vakaların ispatı için ayrıca bir faaliyete gerek yoktur. Maruf ve meşhur vaka dediğimiz bu vakalar ispatlanmış sayılmaktadır.

Esasında sözlük anlamı bakımından maruf ve meşhur olması sebebiyle ispatına gerek olmayan husus vakıa (olgu) değil, belli bir vaka (olay) olur. Örneğin genel anlamıyla deprem ifadesi vakıadır. Fakat 6 Şubat 2023 tarihli Kahramanmaraş merkezli deprem ise bir vakadır. Ancak doktrinde herkesçe bilinen, bir diğer deyişle maruf ve meşhur olması sebebiyle ispatına gerek olmayan hususlar için vaka yerine vakıa denmesinin sebebinin spesifik olarak bir hususun değil genel olarak bu vakaların hepsini kapsayacak kavram ortaya çıkarma teşebbüsünden ileri geldiğini söylemek mümkündür. Bir diğer ifadeyle bu tercihin muhakeme hukukunda ispatla ilgili bir hususun kavramlaştırılmasında genele ilişkin bir tutum takınılmasından kaynaklandığı tahmininde bulunulabilir. Fakat Pekcanitez, Atalay, Özekes eserlerinde “vakıa” kavramını “olay” ile eşanlamlı kullanmışlardır.³² Ancak sözlük anlamı olarak vakıa, olgu ile eşanlamlı iken³³ vaka, olay kelimesi ile eşanlamlıdır.³⁴ Dolayısıyla doktrinde maruf ve meşhur olduğu için ispatına gerek olmayan hususlar için vaka yerine vakıa kelimesinin tercih edilmesi galat-ı meşhur da olabilir.

HMK madde 187/2 hükmünde “*Herkesçe bilinen vakıalarla, ikrar edilmiş vakıalar çekişmeli sayılmaz*” hükmü bulunmaktadır. Görüldüğü üzere kanun koyucunun tercihi de “vakıa” kelimesidir. Yeri, tarihi belli olan yıkıcı bir deprem maruf ve meşhur, bir diğer ifadeyle herkesçe bilinen niteliktedir. Fakat söz konusu deprem bir vakıa değil vakadır. Dolayısıyla muhakeme hukuku açısından bu depremi nitelendirirken maruf ve meşhur vaka veya herkesçe bilinen vaka ifadeleri kullanılmalıdır. Sözlük anlamından yola çıkarak maruf ve meşhur olduğu için ispatına gerek olmayan hususlar için vaka kelimesinin kullanılması gerektiği söylenebilir. Bu sebeple makalede “maruf ve meşhur vaka” ifadesi tercih edilmiştir. Bu arada belirtmek gerekir ki mülga 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’nda maruf ve meşhurluğu sebebiyle ispatı gerekli olmayan hususlar için “vaka” kelimesi tercih edilmişti. Kanun’un 239. maddesinde³⁵ “*meşhur ve maruf bir vaka*” ifadesi geçmektedir.

³² Pekcanitez, Atalay ve Özekes, *Medeni Usul Hukuku*, 644.

³³ TDK *Türkçe Sözlük K-Z*, 2530.

³⁴ TDK *Türkçe Sözlük K-Z*, 2529.

³⁵ 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu m.239: “*Delil ikamesiyle mükellef olan veya meşhur ve maruf bir vakaya istinat eden tarafın iddiası hilafını ispat için hasmı delil ikame edebilir. Fakat mücerret bu talebiyle beyyinenin kendisine müteveccih olduğunu kabul etmiş addolunamaz.*”

Maruf ve meşhur vakalar çekişmeli değildir ve bunu ispat etmek için tarafların delil getirme yükümlülüğü bulunmamaktadır.³⁶ Bir vakanın maruf ve meşhurluğunu hâkim takdir eder.³⁷ Maruf ve meşhur vakanın ispatına gerek olmadığı çıkarımından bu vakanın aksinin ispatlanamayacağı sonucuna varılamaz.³⁸ Dolayısıyla ilgili taraf söz konusu vakanın maruf ve meşhur olmadığını veya karşı taraf için bu niteliği taşımadığını ispatlayabilir.

III. İSPAT KRİTERİ BAĞLAMINDA İDARİ YARGILAMA HUKUKUNDA MARUF VE MEŞHUR VAKANIN GEÇERLİLİĞİ MESELESİ

İdari yargıda delillendirme sistemine en önemli şeklini veren resen araştırma ilkesidir. Bu ilkenin bir yansıması olarak delil serbestisi ilkesi de geçerlidir.³⁹ Deliller uyumsuzluğun çıkmasına sebep olan maddi vakanın bulunup bulunmadığı ve nasıl gerçekleştiği hususunda kullanılır.⁴⁰ İdari yargıda verilerin toplanıp vaka ve vakıalar üzerindeki şüphenin giderilmesi hususunun tarafların yükü değil, hâkimin görevi olduğundan bahisle delil ve delillendirmenin idari yargıda kurucu olmadığı ifade edilmiştir.⁴¹ İdari yargıda delil sağlamanın zor veya imkânsız olması durumunda hâkimin müdahalesi gerekebilir.⁴² Bu durum idari yargının amacının maddi gerçek olması ve bu kapsamda hâkime resen araştırma yetkisinin verilmesinin sonucudur.

İYUK'ta maruf ve meşhur vakaya ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. HMK'de ise 187. maddenin 1. fıkrasında ispat için delil gerektiği belirtildikten sonra 2. fıkrasında “*Herkesçe bilinen vakıalarla, ikrar edilmiş vakıalar çekişmeli sayılmaz*” hükmü getirilmiştir. Öncelikle belirtmek gerekir ki maruf ve meşhur vakaların sınırlarını belirlemek zordur ve bunun kazuistik olarak tayin edilmesi ise imkânsızdır.⁴³ Dolayısıyla maruf ve meşhur vaka olabilecek vakalar her davada ayrı değerlendirilmelidir.

İdari yargıda maruf ve meşhur vakanın kabulü hususunda tereddüt bulunmamaktadır. Fakat sorun maruf ve meşhur vakanın tespitiyle ilişkindir. Bu tespiti yaparken her somut vakayı kendi

³⁶ Ramazan Arslan, Ejder Yılmaz, Sema Taşpınar-Ayvaz, Emel Hanağası, *Medeni Usul Hukuku*, 5. Baskı, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2019), 382; Baki Kuru, *İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2019), 234.

³⁷ Mehmet Kamil Yıldırım, *Medeni Usul Hukukunda Delillerin Değerlendirilmesi*, (İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları, 1990), 234-235.

³⁸ Kuru, *Medeni Usul Hukuku*, 234; Pekcanitez, Atalay ve Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, 658; Yıldırım, *Delillerin Değerlendirilmesi*, 235.

³⁹ Atay, *İdari Yargılama Hukuku*, 75 vd; Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, 16. Ceylan, *İdari Yargıya Hakim Olan İlkeler*, 138 vd.

⁴⁰ Özey, *Günışığında Yönetim II Yargısal Koruma*, 292.

⁴¹ Karahanoğulları, *İdari Yargı*, 565.

⁴² Barray ve Boyer, *Contentieux Administratif*, 83.

⁴³ Yıldırım, *Delillerin Değerlendirilmesi*, 251.

özelinde değerlendirmek isabetli olacaktır. Ayrıca belirtmek gerekir ki idari yargılama hukukunda maruf ve meşhur vaka konusu neredeyse hiç incelenmemiştir. İdari yargı alanındaki bilimsel eserler incelendiğinde bu konuya neredeyse hiç değinilmediği görülmektedir. Karahanoğulları eserinde “*herkesçe biliniyor olma*” kavramının delil ve delillendirmesinin medeni yargılamadaki kilit öneminin idari yargıda ortadan kalktığını ifade etmiştir.⁴⁴ Kaplan, eserinde genel olarak ispat kavramını açıkladığı yerde “*herkesçe bilinen türden vakıaların ispatına gerek yoktur*” ifadelerini kullanmıştır.⁴⁵ Yasin ise eserinde şu ifadeleri kullanmıştır: “*Herkesçe bilinen maruf ve meşhur vakıaların, tecrübe kurallarının ispatına gerek yoktur. Taraflardan biri bu nitelikte bir vakıaya dayanıyor ise bunun ayrıca ispatına gerek olmaz.*”⁴⁶ Bu durumda maruf ve meşhur vakaya dayanan kişinin ispat değil, iddia yükü altında olduğu durumlar olabilir. Bir diğer ifadeyle tarafın bu durumda maruf ve meşhur vakayı iddia etmesi beklenebilir. Fakat hâkim kendiliğinden de buna karar verebilir.

Vergi yargılaması da esasında idari yargılama hukuku içinde olduğundan bu kısımdaki izahlar vergi yargılama hukuku bakımından da geçerlidir. Vergi yargılamasında mücbir sebep maruf ve meşhur vaka bağlamında ele alınabilir. Bir mücbir sebep nedeniyle vergi yükümlüsünün vergi ödevini yerine getirmesinin gecikmesi mümkündür. Şayet bu mücbir sebep maruf ve meşhur vaka niteliğindeyse, bir diğer ifadeyle objektif mücbir sebep söz konusuysa bunun ispatının gerekmeceği dile getirilmiştir.⁴⁷ Fakat Öncel, Kumrulu ve Çağan, idare tarafından bilinen yahut bilinmesi gereken bir afetin ispatının gerekmeceğini belirttikten sonra yükümlünün afetin, vergi ile alakalı olan işlem ve ödevlerini süresinde yerine getirmesini engellediğini kanıtlaması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁸

Delil herhangi bir yolla sağlanabilir ve taraflarca sunulmuş her bir bulgunun ispat değeri hâkim tarafından değerlendirilir.⁴⁹ Maruf ve meşhur vakalar herkes tarafından bilindiği kabul edilen ve doğruluğundan şüphe edilmeyen, özel uzmanlığı da gerektirmeyen ekonomik durum, tarihi olaylar, doğa olayları veya internet, radyo, televizyon vs. vasıtasıyla kolayca

⁴⁴ Karahanoğulları, *İdari Yargı*, 567.

⁴⁵ Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, 489.

⁴⁶ Yasin, *İdari Yargılama Usulünde İspat*, 7.

⁴⁷ Yusuf Karakoç, *Genel Vergi Hukuku*, 4. Bası, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2007), 335; Gamze Gümüşkaya, *Vergi Hukukunda İspat*, (Ankara: On İki Levha Yayıncılık, 2024), 67.

Kaneti, Ekmekci, Güneş, Kaşıkçı mücbir sebebin maruf ve meşhur vakadan kaynaklanmaması durumunda ispat yükünün buna istinat etmiş olan ilgili ve yükümlüye düşeceğini belirtmiştir. Bkz. Selim Kaneti, Esra Ekmekci, Gülsen Güneş, Mahmut Kaşıkçı, *Vergi Hukuku*, (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2019), 158.

⁴⁸ Muallâ Öncel, Ahmet Kumrulu, Nami Çağan, *Vergi Hukuku*, 27. Baskı, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2018), 122.

⁴⁹ Barray ve Boyer, *Contentieux Administratif*, 82.

öğrenilebileceği kabul edilen durumlardır.⁵⁰ Örneğin büyük bir deprem, belirli bir günün, haftanın hangi gününe denk geldiği, en son yapılan genel veya yerel seçimlerin tarihi⁵¹ gibi vakalar maruf ve meşhur vakadır. Maruf ve meşhur vaka zamana ve mekâna göre değişiklik gösterebilir; örneğin bir şehirde herkesçe bilinen bir vaka bir başka şehirde bilinemeyebilir veya yüz yıl önce herkesçe bilinen bir vaka günümüzde unutulmuş olabilir.⁵²

Kuru'ya göre taraflarca ileri sürülmemiş olsa bile hâkim maruf ve meşhur vakayı kendiliğinden gözetir.⁵³ Yıldırım ise aksi kanaattedir. Yazar, tarafların ulaşmak istemedikleri bir neticeye sebebiyet verecekse maruf ve meşhur vakaları mahkeme kendiliğinden nazara alamayacağını söylemektedir.⁵⁴ Yıldırım'ın bu görüşünün medeni usul hukukunda taraflarca getirilme ilkesinin uygulandığı davalar için olduğu söylenebilir. Nitekim Yazar medeni usul hukukunda resen araştırma ilkesinin geçerli olduğu davalarda maruf ve meşhur vakaların resen göz önüne alınacağını belirtmiştir.⁵⁵ İdari yargıda resen araştırma ilkesi geçerli olduğu için idari yargı hâkiminin maruf ve meşhur vakayı resen göz önünde bulundurması gerekmektedir.

Maruf ve meşhur vakanın aksi ispat edilebilir.⁵⁶ Bu durumda maruf ve meşhur vakanın aksinin iddia edilmesi ve niteliğinde şüpheye düşülmesi durumunda ispat meselesi gündeme gelecektir. Maruf ve meşhur vakayı tam ispat, yaklaşık ispat ayrımı bakımından ele almak isabetli olacaktır. Tam ispatta hâkim ilgili konuda hâlihazırdaki deliller bağlamında usule uygun olarak araştırma ve değerlendirme yapıp ve bunun neticesinde deliller, beyanlar arasındaki çelişkileri gidererek ispatı gereken hususların doğruluğundan emin olur.⁵⁷ Yaklaşık ispatta ise hâkim ispat edilmek istenen vakayı ihtimal dahilinde ele alır ve ilgili vakanın doğru olması ihtimali, doğru olmaması ihtimalinden daha ağırdır.⁵⁸ Yaklaşık ispat medeni usul hukukunda daha çok ihtiyati tedbir, ihtiyati haciz gibi geçici koruma önlemlerinde kullanılmaktadır.⁵⁹ Dolayısıyla yaklaşık ispat, hâkimin acele karar vermesi gerekli olan durumlarda ve delil ikamesinin zor olduğu ve bu nedenle kesin ispatın olamayacağı durumlarda

⁵⁰ Pekcanitez, Atalay ve Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, 658.

⁵¹ Kuru, *Medeni Usul Hukuku*, 234.

⁵² Pekcanitez, Atalay ve Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, 658.

⁵³ Kuru, *Medeni Usul Hukuku*, 234.

⁵⁴ Yıldırım, *Delillerin Değerlendirilmesi*, 235.

⁵⁵ Yıldırım, *Delillerin Değerlendirilmesi*, 235.

⁵⁶ Kuru, *Medeni Usul Hukuku*, 234; Pekcanitez, Atalay ve Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, 658; Yıldırım, *Delillerin Değerlendirilmesi*, 235.

⁵⁷ Pekcanitez, Atalay ve Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, 680; İlhan E. Postacıoğlu ve Sümer Altay, *Medeni Usul Hukuku Dersleri*, (İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2015), 563; Nur Bolayır, *Hukuk Yargılamasında Delillerin Toplanması ve Hâkimin Rolü*, (İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2014), 112.

⁵⁸ Pekcanitez, Atalay ve Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, 681; Postacıoğlu ve Altay, *Medeni Usul Hukuku Dersleri*, 564; Bolayır, *Delillerin Toplanması*, 112.

⁵⁹ Postacıoğlu ve Altay, *Medeni Usul Hukuku Dersleri*, 564.

değerlendirmeye alınan bir ispat ölçüsüdür.⁶⁰ Yaklaşık kanaat mi yoksa tam kanaat mi aranması gerektiği ispat kriteri ile ilgilidir ve tam kanaat oluşmasının kural, yaklaşık kanaat oluşmasının ise istisna olduğunu belirtmek gerekir.⁶¹

İdari yargıda maruf ve meşhur vakanın aksinin iddia edilmesi ve niteliğinde şüpheye düşülmesi durumunda ispat kriterinin nasıl tayin edileceği önem arz etmektedir. İdari yargıda yürütmenin durdurulması için esasa ilişkin iki şart İYUK madde 27’de düzenlenmiştir.⁶² Kanun’da kümülatif olarak düzenlenmiş olan bu iki şart, işlemin açıkça hukuka aykırı olması ve işlemin uygulanması hâlinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğabilecek olmasıdır. Yürütmenin durdurulması taleplerinin ivedi şekilde karara bağlanması gerekir. Dolayısıyla yürütmenin durdurulması talebine ilişkin karar verilirken, şayet maruf ve meşhur olduğu düşünülen vakanın aksi iddia edilmişse idari yargı hâkiminin maruf ve meşhur vaka için yaklaşık ispat kriterini kullanması gerekir. Zira aksi durumda telafisi güç veya imkânsız zararların doğması söz konusu olabilir. İdari yargıda amacın maddi gerçeği ortaya çıkarmak olduğu⁶³ göz önüne alındığında esasa ilişkin kararlarda ise tam ispat kriteri referans alınmalıdır. Fakat burada kesin delil, takdiri delil ayrımı önem arz etmektedir. Bu ayrım kabul edilirse eğer kesin delil söz konusuysa ispat ölçüsü olarak tam ispatın varlığından bahsedilecektir.⁶⁴ Yukarıda da değinildiği üzere idari yargıda kesin delil takdiri delil ayrımı hususunda doktrinde görüş ayrılığı bulunmaktadır. Delil serbestisi ilkesinin sonucu olarak idari yargıda kesin delil, takdiri delil ayrımının olmadığını söylemek gerekir.⁶⁵ İdari yargı açısından deliller için mevzuatta bu yönde bir ayrımın yapılmadığı belirtilmelidir. Kural ispat kriterinin tam vicdani kanaat, istisnai ispat kriterinin ise yaklaşık kanaat olduğu söylenebilir.⁶⁶ Bu kabul ışığında idari yargı kesin delil, takdiri delil ayrımı tartışmasına girilmeksizin amacın maddi gerçeği ortaya

⁶⁰ Pekcanitez, Atalay ve Özekes, *Medeni Usul Hukuku*, 681; Bolayır, *Delillerin Toplanması*, 112.

⁶¹ Muhammet Özekes, *İcra ve İflas Hukukunda İhtiyati Haciz*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 1999), 220; Oğuz Atalay, *Medeni Usul Hukukunda Menfi Vakıaların İspatı*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2001), 43.

⁶² İYUK m.27/2-c.1: “*Danıştay veya idari mahkemeler, idari işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idari işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda, davalı idarenin savunması alındıktan veya savunma süresi geçtikten sonra gerekçe göstererek yürütmenin durdurulmasına karar verebilirler.*”

⁶³ Karahanoğulları, *İdari Yargı*, 558-559.

⁶⁴ Atalay, *Medeni Usul Hukukunda Menfi Vakıaların İspatı*, 43-44.

⁶⁵ Özay, *Günışığında Yönetim II Yargısal Koruma*, 295; Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, 372; Karahanoğulları, *İdari Yargı*, 566-567; Ceylan, *İdari Yargıya Hakim Olan İlkeler*, 146.

Aksi kanaat için Bkz. Gözübüyük, *Yönetmelik Yargı*, 464-465; Şenlen-Sunay, *İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan İlkeler Karşısında İspat ve Delil Hususları*, 40; Yasin, *İdari Yargılama Usulünde İspat*, 100; Boz, Çakıcı, Ardiç ve Yekebaş, *Türk İdari Yargılama Hukukunda İspat ve Delil*, 24; Sancakdar ve Önüt, *İdari Yargılama Hukuku*, 381. Ulusoy, resmî belgeler ve konu ile ilgili mahkeme kararlarının aksi ispatlanmamışsa kesin delil niteliğinde olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Ulusoy, *İdari Yargılama Hukuku*, 180.

⁶⁶ Atalay, *Medeni Usul Hukukunda Menfi Vakıaların İspatı*, 44.

çıkarmak olduğu göz önüne alındığında maruf ve meşhur olduğu iddia edilen vakada ispat kriterinin tam ispat olduğu sonucuna ulaşmak gerekir. Fakat ivedi karar verilmesi gereken yürütmenin durdurulması taleplerine ilişkin kararlarda yürütmenin durdurulması yönünde karar verilebilmesi için istisnai olarak ispat kriteri olarak maruf ve meşhur olduğu iddia edilen vakanın aksi iddia edildiğinde yaklaşık ispatın geçerli olduğunu kabul etmek gerekir. Zira aksi durumda telafisi güç veya imkânsız zararlar doğabilir. Hukuk, bir şeyin tabiri caizse arızalandıktan sonra tamirinden ziyade arızalanmamasını öncelemelidir. Bu nedenle yürütmenin durdurulması kararı verilirken idari yargı hâkimi aksi iddia edilmişse maruf ve meşhur vakada ispat kriterini düşürmeli ve yaklaşık ispat kriterini kullanmalıdır.

Aşağıda vakanın özelliklerinde makul yanılmanın vakanın maruf ve meşhurluğuna etkisinin incelendiği başlıkta değinildiği üzere şayet bu yanılma makul ve muhtemel ise ilgili kişinin lehine yorum yapılmak suretiyle ivedi hâl söz konusu olmasa da yaklaşık ispat kriteri kullanılmalıdır.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin, (İHAM) geri göndermeye ilişkin içtihadında İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 3. maddesi standartlarına aykırı olarak kişi ülkesine geri gönderildiğinde yaşam ve beden bütünlüğüne karşı riskin maruf ve meşhur düzeyde olması durumunda riskin olmadığına ilişkin ispatın taraf devlete ait olduğuna karar vermiştir.⁶⁷ İHAM'ın bir başka kararı başvuru durumunda olan Uygur'un, Çin'e gönderilmesi hakkındadır. İHAM bu kararında Çin'den ayrıldıktan sonra geri dönen yahut zorla gönderilen birçok Uygur'un tekrar eğitim kamplarında alıkonulduğu, hapis ve kötü muamele riskiyle karşı karşıya kaldığının bilindiğine dikkat çekmiştir ve çıkarımında bulunurken birden fazla referansa dayanmıştır.⁶⁸ Ayrıca taraf devletin söz konusu riski çürütecek bir veri sunmadığını ve bunun sonucunda başvuranın Çin'e dönmesi hâlinde keyfi göz altına alınacağı, kötü muameleyle maruz kalacağı ve hatta öldürülebileceğine dikkat çekmiştir.⁶⁹ Doktrinde Mahkeme'nin bu gerekçeler ile başvuru Uygur'un, Çin'e iadesi durumunda kötü muameleyle maruz kalması ihtimalini maruf ve meşhur vaka olarak nitelendirdiği ileri sürülmüştür.⁷⁰ Fakat İHAM bu görüşünü ortaya koyarken referanslar vererek delillendirme yoluna gitmiştir.

⁶⁷ İHAM, *Saadi ve İtalya*, B. No: 37201/06, 28.02.2008, § 125.

⁶⁸ İHAM, *M.A. ve Diğerleri ve Bulgaristan*, [BD], B. No: 5115/18, 20.02.2020, § 75.

⁶⁹ İHAM, *M.A. ve Diğerleri ve Bulgaristan*, [BD], B. No: 5115/18, 20.02.2020, § 82, 83.

⁷⁰ Barış Birol, "İdari Yargı Yerlerinin Uluslararası Koruma Hukukuna İlişkin İçtihadındaki İspat Unsuru", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2021), 94, dn.316.

A)DANIŞTAY KARARLARINDA MARUF VE MEŞHUR VAKANIN GÖRÜNÜMÜ

Danıştay kararlarına baktığımızda maruf ve meşhur vakaya ilişkin değerlendirmenin çok yapılmadığı gözlemlenmektedir. Daha çok davanın tarafları maruf ve meşhur vakanın varlığına ilişkin gerekçeler ortaya koymaktadır. Fakat Danıştay genellikle kararlarında bu hususa değinmemektedir.

Danıştayın önüne gelen bir uyuşmazlıkta⁷¹ davacı Resmî Gazete’de yayınlanmış olan vergi oranlarının herkesçe bilinen nitelikte olduğunu ve bu nedenle bunların ispatına gerek olmadığını ifade etmiştir. Davacının ilk derece mahkemesi kararının bozulması için ileri sürdüğü hususlardan birisi budur. Danıştay ise ilk derece mahkemesi kararını bozmasına karşın davacının dikkat çektiği maruf ve meşhur vaka hususuna gerekçesinde yer vermemiştir.

Danıştayın maruf ve meşhur vaka kavramına bir kararın gerekçesine istinat olarak yer verdiği de görülmektedir. Danıştay yürütmenin durdurulması talebine ilişkin verdiği bir kararda⁷² hukuki sebeplerin dayanağı olan bir kanunun Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girdiğini ve bunun herkesçe bilinen olgu olduğunu ifade etmiştir. Dava konusu uyuşmazlığa konu olan idari işlemin istinat ettiği kanun, Anayasa’nın geçici 15. maddesi nedeniyle Anayasa’ya aykırılığı iddia edilemeyecek kanunlardan birisidir. Danıştay bu kararından ilgili kanun hükmünün Anayasa’ya uygunluğu değerlendirmesini yapmıştır. Bahse konu kanunun yürürlük tarihi ve Anayasa’nın ilgili hükümlerine dikkat çekerek kanunun Anayasa’nın geçici 15. maddesi kapsamında olduğunun herkesçe bilinen bir olgu olduğunu ifade etmiştir. Ardından dava konusu idari işlemin hukuka uygunluğu hususunda ilgili kanun hükmünü ihmal edip doğrudan Anayasa hükümlerine istinat edip yürütmenin durdurulmasına karar vermiştir. Aslında burada Danıştay uyuşmazlık konusunu çözecek bir bulgunun maruf ve meşhurluğuna dikkat çekmemiştir. Sadece bir kanunu ihmal ederken bu kanunun Anayasa Mahkemesinin denetiminde olmadığını ortaya koyabilmek adına maruf ve meşhur vaka

⁷¹ Danıştay 13. Daire, E.2016/4755, K.2017/279, 20.01.2017, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası.

⁷² Danıştay 5. Daire, E.1993/570, K.1993/tespit edilememiştir, 20.05.1993, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası.

kavramına istinat etmiştir⁷³. Hukuk kurallarının ispatı gerekmez.⁷⁴ Fakat bu durum hukuk kurallarının maruf ve meşhur vaka olduğu anlamına da gelmez. Zira hukuk kuralları birer vaka değildir. Bu sebeple Danıştayın gerekçeleri eleştiriye açıktır.

Şekil sakatlığı asli ve tali olarak ikiye ayrılır. Tali şekil sakatlığı söz konusu olduğunda işlemin iptaline hükmedilmez.⁷⁵ Şekil sakatlığına sebep olan eksiklik maruf ve meşhur vaka niteliğinde ise bu eksikliği asli mi yoksa tali olarak mı nitelendirmek gerekir sorusu önem arz etmektedir. 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun madde 230 hükmünde faturada bulunması gereken hususlar belirtilmiştir. Bunlardan birisi de adrestir. Danıştayın önüne gelen bir uyuşmazlıkta⁷⁶ faturaya istinaden idari yaptırım işlemi tesis edilmiştir. İlgili faturada adres yazmamaktadır. İlk derece mahkemesi değerlendirmesini yaparken faturanın herkesçe bilinen bir işletmeye kesildiğini adresin kısa bir araştırma ile tespitinin kolay olduğunu ifade ederek faturanın hiç düzenlenmediğinin kabulüyle özel usulsüzlük cezasının verilmesinde isabet olmadığını fakat şekil eksikliği sebebiyle ikinci derecede usulsüzlük cezasının verilebileceğini ifade ederek dava konusu işlemi iptal etmiştir. Danıştay ise bu şekil eksikliği nedeniyle faturanın hiç düzenlenmemiş sayılacağını belirterek temyiz istemini kabul etmiştir. Danıştay bu kararı verirken 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun 227. maddesine 3505 sayılı Kanun’la eklenen 3. fıkrasına dayanmıştır. Bu hükme göre “*bu Kanuna göre kullanılan veya bu Kanunun Maliye ve Gümrük Bakanlığına verdiği yetkiye dayanılarak, kullanma mecburiyeti getirilen belgelerin,*

⁷³ “12.9.1980 tarihinde başlayan ve ilke genel seçimler sonunda toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanının oluşturulduğu 7.12.1983 tarihine kadar süren dönemde doğrudan Milli Güvenlik Konseyi ya da daha sonra yasama yetkisini konseyle birlikte kullanan Danışma Meclisince pek çok yasanın kabul edilerek yürürlüğe konulduğu, 1982 Anayasasının ise bu yasaların çıkmasından sonra 9.11.1982 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdiği herkesçe bilinen bir olgu olup; bu dönemde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararname ve 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların Anayasa’ya aykırılığı iddiasıyla iptal davası ya da itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesine başvurulmasını Anayasanın geçici 15. maddesiyle önlemiş buluna Anayasa koyucu sözü geçen yasama tasarrufları ile 2324 sayılı Yasa kapsamındaki karar ve tasarrufların Anayasa’ya aykırı olması halinde nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine de açıklık getirmiş...Anayasanın 6. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan ve hiçbir kimse veya organın kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisini kullanamayacağına işaret eden hüküm böyle bir yola gidilmesine izin vermemektedir. Belirtilen hukuksal duruma göre, 2547 sayılı Yasanın 6. maddesinin Yükseköğretim Kurulunun oluşum biçimini düzenleyen (b) bendinin Milli Eğitim Bakanlığına kurula iki üye seçme hakkını tanıyan 4. Fıkrası Anayasanın 131. maddesinin bu yetkiyi üniversiteler, Bakanlar Kurulu ve Genelkurmay Başkanlığına tanıyan ve Anayasanın 177/e ve 11. maddeleri uyarınca olayda doğrudan uygulanması gereken ikinci fıkrasına aykırı bulunduğundan 2547 sayılı Yasanın sözü edilen 6/b-4. fıkrası uyarınca Yükseköğretim Kurulu üyeliğine Aydoğan Ünal ile Uğur Tazebay’ın Milli Eğitim Bakanlığınca seçilmelerine ilişkin işlemlerin ağır sakatlıkla malul oldukları açık olup, olayda 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 27. maddesinin 3622 sayılı Yasa ile değişik 2. fıkrasında öngörülen koşulların birlikte gerçekleşmiş olduğu göz-önünde tutularak anılan işlemlerin yürütülmesinin durdurulmasına 20.5.1993 tarihinde oybirliğiyle karar verildi.” Bkz. Danıştay 5. Daire, E.1993/570, K.1993/tespit edilememiştir, 20.05.1993, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası.

⁷⁴ Gözübüyük, *Yönetişel Yargı*, 464; Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, 489.

⁷⁵ Gözler, C.I, 961.

⁷⁶ Danıştay 3. Daire, E.1991/3317, K.1992/3458, 19.11.1992, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası.

öngörülen zorunlu bilgileri taşınamaması hâlinde bu belgeler vergi kanunları bakımından hiç düzenlenmemiş sayılır.”⁷⁷ Şayet bu hüküm olmasaydı Danıştay bu şekil sakatlığını maruf ve meşhur vaka olarak nitelendirerek tali şekil sakatlığı sonucuna gider miydi sorusu akla gelmektedir.

Danıştayın önüne gelen bir uyuşmazlıkta⁷⁸ terör eylemi neticesinde bir köy muhtarı vefat etmiştir. İlk derece mahkemesi gerekçesinde vakanın gerçekleştiği yerde terör eylemlerinin sık yaşandığına dikkat çekerek bu eylemlerin “herkesçe bilinen” nitelikte olduğunu vurgulayarak hizmet kusurunun olduğuna hükmetmiştir. Davanın temyiz sebebi ise tazminat meselesine ilişkindir. Bir diğer ifadeyle olayda hizmet kusuru olduğuna dair ilk derece mahkemesinin nitelendirmesine Danıştay da katılmaktadır. Bu karardan anlaşılacağı üzere bir terör eylemi gerçekleştiğinde maruf ve meşhur vaka niteliğine sahip olabilir.

B) VAKANIN ÖZELLİKLERİNDEKİ MAKUL YANILMANIN MARUF VE MEŞHUR NİTELİĞE ETKİSİ

Teknolojinin gelişmesinin neticesi olarak bir vakanın özelliklerindeki yanılma bu vakanın maruf ve meşhur olmasına etki edebilir. Bu yanılma normalde maruf ve meşhur olmayan bir vakayı bu özelliği verebilir veya tam tersi de söz konusu olabilir.

Televizyon ve basın yayın organları sayesinde bir vakanın maruf ve meşhur hâle gelmesi kolaylaşmıştır. Fakat teknolojinin aşırı gelişmesi bir vakanın gerçekten maruf ve meşhur vaka olarak nitelendirilmesi hususunda tereddüde sebep olabilir. Bir örnek üzerinden meseleyi incelemek isabetli olacaktır. Varsayalım ki bir kamu görevlisinin görevi başında müstehcen görüntüleri içeren bir video sosyal medya aracılığı ile yayılmış olsun. Toplumun büyük bir çoğunluğunun bu vakadan haberdar olduğunu düşünelim. Bu durumda videonun içeriğindeki vaka maruf ve meşhur hâle gelebilir. Fakat bu durum ispat aracı olarak videonun içeriğinin maruf ve meşhur vaka olarak nitelendirilmesi hususunda yeterli olmaz. Zira video tamamen kurgu olabilir. Özellikle teknoloji alanında *deep fake* olarak isimlendirilen fevkalade gelişmiş montaj programları bulunmaktadır.

Doktrinde verilen bir örnekte sosyal medyada eriştiği bir habere göre şiddet eylemleri içeren bir protesto gösterisinin olduğunu öğrenen kişinin vergi ödevini bu nedenle zamanında yerine getirememesi durumu maruf ve meşhur vaka olarak gösterilmiştir. Gerekçe olarak ise kişinin

⁷⁷ Metinde Kanun hükmünün dava tarihindeki hâli alıntılanmıştır. Daha sonra 14.10.2021 tarihli ve 7338 sayılı Kanun’un 21. maddesi ile bu fıkrada bulunan “Bu Kanuna” ibaresi “Elektronik belge olarak düzenlenmesi gerekenler de dâhil olmak üzere, bu Kanuna” şeklinde değiştirilmiştir.

⁷⁸ Danıştay 10. Daire, E.1990/1683, K.1992/1311, 08.04.1992, Kazancı İçtihat Bilgi Bankası.

sosyal medyadaki bu haberden etkilenmek suretiyle evden çıkamayacak olması ve vergi idaresi ile mahkemenin bu protesto haberinin doğruluğunu kolayca teyit edebilecek olmaları gösterilmiştir.⁷⁹ Bu örneğin, şiddet olayları içeren protestonun gerçekten var olduğu ihtimali üzerinden verildiği anlaşıyor. Esasında bu örnekte şu soru çok kıymetlidir: Şayet sosyal medyada yayılan bu haber tamamen yanlış bilgi içeriyorsa yine de maruf ve meşhur vaka olarak nitelendirilebilir mi? Bir diğer ifadeyle protesto hakikatte hiçbir şiddet eyleminin olmadığı ve dolayısıyla vergi yükümlüsünün ödevini yerine getirmemesine sebep olan asıl unsurun eksik olduğu ortaya çıkarsa yine de bu vaka, maruf ve meşhur vaka olarak nitelendirilebilir mi? Bu soruya verilecek cevap maruf ve meşhur vakanın niteliğinden ne anladığımıza göre değişir. Şayet bir vakanın maruf ve meşhur olarak nitelendirilebilmesi için hakikatte vuku bulmuş olması aranıyorsa cevabımız olumsuz olacaktır. Örneğin 6 Şubat 2023 tarihli Kahramanmaraş merkezli deprem bir hakikattir ve bu nedenle maruf ve meşhur vakadır. Fakat bir vakayı maruf ve meşhur olarak nitelendirebilmek için hakikate değil, kişide bıraktığı etkiye bakılarak bu özellik verilirse cevabımız olumlu olur. Bir diğer ifadeyle verdiğimiz örnek üzerinden değerlendirme yapacak olursak, hakikatte protesto eylemleri şiddet unsuru barındırmamasına rağmen sosyal medyadaki bilgi kirliliği nedeniyle kişi evinden çıkamamışsa bu vakaya maruf ve meşhur niteliği verilebilir. Burada şu husus özellikle dikkatten kaçmamalıdır: Protesto eylemleri gerçekten olmuştur fakat şiddet unsuru bulunmamaktadır. Şayet ortada protesto eylemleri bulunmasaydı herhangi bir şekilde maruf ve meşhur vakadan bahsetmememiz gerekirdi. Dolayısıyla vakanın tamamlayıcı unsurlarındaki yanılma makul bir nedene dayanıyorsa bu yanılma vakanın maruf ve meşhurluğuna halel getirmemelidir. Yukarıda ispat kriteri bağlamında değerlendirmenin yapıldığı başlıkta idari yargıda maruf ve meşhur olduğu düşünülen vakanın aksi iddia edildiğinde ispatı hususunda tam ispat kriterinin geçerli olduğu fakat ivedi karar verilmesi gereken hususlarda yürütmenin durdurulması kararı verilirken yaklaşık ispatın geçerli kabul edileceği sonucuna varılmıştı. Maruf ve meşhur vakanın niteliğinde yukarıdaki örnekteki gibi yanılma söz konusu olduğunda ve vakanın maruf ve meşhurluğuna itiraz edildiğinde vakanın bu nitelikleri haiz olup olmadığı hususunda yine yaklaşık ispat kriterinin kullanılması gerekmektedir. Zira bu durumda ilgili kişinin maruf ve meşhur vakanın niteliğinde yanılması makul ve muhtemel olandır.

Yukarıda bir kamu görevlisinin müstehcen görüntülerini içeren bir sahte videonun sosyal medyada yayılması örneği verilmişti. Bu örnekte görüntülerin tamamen sahte ve kurgu olma ihtimali her zaman mümkün olacağından bu vaka maruf ve meşhur nitelendirmesine asla sahip

⁷⁹ Gümüşkaya, *Vergi Hukukunda İspat*, 67-68.

olmamalıdır. Mahkeme öncelikli olarak bu videonun gerçekliğini araştırmalıdır. Bu araştırmaya girmesi gerektiği için vaka, maruf ve meşhur olmaktan çıkar. Fakat ülke veya şehir genelinde bir protesto eyleminin vuku bulması aynı nitelikte değildir. Bu vakaya binlerce ve hatta milyonlarca insanın şahit olması mümkündür. Fakat sahte video içeriğine böyle bir şahitlik mümkün değildir. Ortada sadece sahte görüntüler vardır ve bu sahte görüntülere şahitlik vardır. Fakat protesto eylemi beş duyu organı ile müşahade edilebileceği için nitelik olarak öteki örnekten ayrılmaktadır. Ancak protesto eylemine sonradan sahtelikler katılabilir. Yukarıdaki örnekte de belirtildiği gibi sosyal medyada bilgi kirliliği neticesinde eylemin şiddet içerdiği, can ve mal güvenliğini tehdit ettiği hususunda bir sahtelik karıştırılabilir. İşte bu durumda vaka etkilenmemektedir. Sadece vakanın niteliğinde bir bozulma vardır. Bu bozulma neticesinde vakanın kişideki yansıması değişmektedir. Bu değişiklik makul ise vaka bozulmayla birlikte maruf ve meşhur niteliğini koruyup vakanın idari yargı merciinde ispatına gerek görülmeyebilir. Özellikle idari yargıda davanın taraflarının eşit durumda olmaması, idarenin kudretli bir yapıda olması nedeniyle davacı pozisyonunda olan kişiler bakımından bu şekilde bir lehe yorum yapılması sakınca doğurmayabilir. Fakat mahkeme somut vaka özelinde bunun maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasında bir sorun olduğu kanaatine ulaşırsa vakayı maruf ve meşhur olarak nitelendirmeyip ispatını gerekli görebilir.

SONUÇ

Resen araştırma ilkesinin egemen olduğu idari yargılama hukukunda maddi gerçeğin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bunun sonucunda idari yargıda delil sistemi delil serbestisi ilkesi çerçevesinde şekillenmiştir. Maruf ve meşhur vakanın ispatına gerek yoktur. Zira herkes tarafından bilinebilir niteliğe sahip olduğu kabul edildiğinden ayrıca ispatın konusu edilmezler. Fakat maruf ve meşhur vakanın tayin ve tespiti bazen karmaşık olabilir veya taraflardan birisi maruf ve meşhur vaka olduğu söylenen durumun aksini ispata girişebilir. Bu durumda iki ana mesele ile karşılaşılacaktır. Bunlardan birisi maruf ve meşhur vakanın nitelikleri ve niteliklerinde yanılma durumunda neler yapılması gerektiği, ötekisi ise aksi iddia edildiğinde hangi ispat kriterinin uygulanacağını tayini meselesidir.

Bir vakanın maruf ve meşhurluğu zamana, mekâna göre değişebilir. Bir diğer ifadeyle yıllar önce maruf ve meşhur olarak nitelendirilebilecek bir vaka günümüzde aynı özelliği taşımayabilir yahut bir yerde maruf ve meşhur olabilen bir vaka başka yerde aynı niteliği haiz olmayabilir. Öte yandan özellikle teknolojinin gelişmesi sonucu bilginin yayılması kolaylaşmış ve buna karşın sahte bilgi ve belge üretme de kolaylaşmıştır. Bu durumda maruf ve meşhur olarak nitelendirilecek bir vaka esasında sahte bilgi ve belgeye dayanıyor olabilir. Bu nedenle

tarafından birisi maruf ve meşhur olarak nitelendirilen bir vakanın aksini iddia edebilir. Bu hâlde hâkim maruf ve meşhur olduğu iddia edilen vakanın gerçekten bu niteliğe sahip olup olmadığını incelemelidir. Bir diğer ifadeyle ispatına gerek olmadığı düşünülen bir vakanın ispatı gündeme gelir. İdari yargılama hukukunda bu ihtimalde hâkimin tam ispat kriterini kullanması gerekmektedir. Zira idari yargılama hukukunda maddi gerçeğin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Fakat yürütmenin durdurulması yönünde karar verilecek olduğunda aynı yaklaşımın benimsenmesi isabetli olmaz. Zira yürütmenin durdurulmasının amacı telafisi güç veya imkânsız zararların önlenmesidir. Şayet hâkim dava konusu işlemin açıkça hukuka aykırı olduğuna kanaat getirmişse yürütmenin durdurulması için ikinci şart olan işlemin uygulanması durumunda telafisi güç veya imkânsız zarar doğması durumunu değerlendirirken maruf ve meşhurluğuna itiraz edilen vakanın bu niteliğe sahip olup olmadığının tayininde yaklaşık ispat kriterini kullanmalıdır. Zira aksi durum yürütmenin durdurulması müessesesinin tabiatına uyarlı olmayacaktır. Öte yandan davanın esasına ilişkin olan ve herhangi bir ivediliğin söz konusu olmadığı bir durumda vakanın meşhur ve maruf niteliği üzerinde makul yanılmanın ihtimal dahilinde olması söz konusu olursa yine yaklaşık ispat kriteri kullanılmalıdır. Örneğin teknolojinin gelişimine koşut olarak kolaylıkla üretilen sahte bilgi ve belgenin sosyal medya aracılığı ile milyonlarca insana kısa sürede ulaştırılması mümkündür. Böyle bir hâlde kişinin ilgili vakayı maruf ve meşhur olarak değerlendirmesi makuldür. Böyle bir yanılığa düşen tarafın yanılması yaklaşık ispat ile telafi edilebilir. Fakat belirtmek gerekir ki bu kriterlerin her bir vakada ayrı ayrı değerlendirmeye alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyılmaz, Bahtiyar, Murat Sezginer ve Cemil Kaya. *Türk İdari Yargılama Hukuku*. 9. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023.
- Arslan, Ramazan, Ejder Yılmaz, Sema Taşpınar-Ayvaz ve Emel Hanağası. *Medeni Usul Hukuku*, 5. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2019.
- Atalay, Oğuz. *Medeni Usul Hukukunda Menfi Vakıaların İspatı*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2001.
- Atay, Ender Ethem. *İdari Yargılama Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Barray, Clémence ve Pierre-Xavier Boyer. *Contentieux Administratif*. Paris: Flammarion, 2015.
- Birbir-Efendioğlu, Didem. “İdari Yargılama Hukukunda İspat Standardı.” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.

- Birol, Barış. “İdari Yargı Yerlerinin Uluslararası Koruma Hukukuna İlişkin İçtihadındaki İspat Unsuru.” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2021.
- Bolayır, Nur. *Hukuk Yargılamasında Delillerin Toplanmasında Tarafların ve Hâkimin Rolü*. İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2014.
- Boz, Selman Sacit, Buket Çakıcı, Selin Ardıç ve Dilara Yekebaş. *Türk İdari Yargılama Hukukunda İspat ve Delil*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2022.
- Broyelle, Camille. *Contentieux Administratif*. 9. Baskı, Paris: LGDJ, 2021.
- Ceylan, Mahmut. “İdari Yargıda Delil Serbestisi ve Sınırları.” *KTÜSBED* 8, no. 16, (2018): 325-341.
- Ceylan, Mahmut. *İdari Yargıya Hakim Olan İlkeler*. Ankara: On İki Levha Yayınları, 2017.
- Çağlayan, Ramazan. *İdari Yargılama Hukuku*. 13. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Gözler, Kemal. *İdare Hukuku C.I*, 2. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2019.
- Gözübüyük, Şeref. *Yönetmelik Yargısı*. 33. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2013.
- Guyomar, Mattias ve Bertrand Seiller. *Contentieux Administratif*. 2. Baskı, Paris: Dalloz, 2012.
- Gümüşkaya, Gamze. *Vergi Hukukunda İspat*. Ankara: On İki Levha Yayıncılık, 2024.
- Günday, Metin. *İdari Yargılama Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2022.
- Kalabalık, Halil. *İdari Yargılama Usulü Hukuku*. 16. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022.
- Kaneti, Selim, Esra Ekmekçi, Gülsen Güneş ve Mahmut Kaşıkçı. *Vergi Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2019.
- Kaplan, Gürsel. *İdari Yargılama Hukuku*. Bursa: Ekin Yayınevi, 2022.
- Karahanogulları, Onur. *İdari Yargı – İdarenin Hukuka Zorlanması*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2019.
- Karakoç, Yusuf. *Genel Vergi Hukuku*. 4. Bası, Ankara: Yetkin Yayınları, 2007.
- Kuru, Baki. *Hukuk Muhakemeleri Usulü C.II*. 6. Baskı, İstanbul: Demir-Demir Yayıncılık, 2001.
- Kuru, Baki. *İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2019.

- Onar, Sıddık Sami. *İdare Hukukunun Umumî Esasları C.III*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1966.
- Öncel, Muallâ, Ahmet Kumrulu ve Nami Çağan. *Vergi Hukuku*. 27. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2018.
- Özay, İl Han. *Günişğında Yönetim II Yargısal Koruma*. İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2010.
- Özekes, Muhammet. *İcra ve İflas Hukukunda İhtiyati Haciz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 1999.
- Pekcanitez, Hakan, Oğuz Atalay ve Muhammet Özekes. *Medeni Usul Hukuku*. 14. Bası, Ankara: Yetkin Yayınları, 2013.
- Postacıoğlu, İhan E. ve Sümer Altay. *Medeni Usul Hukuku Dersleri*. İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2015.
- Rolin, Frédéric. “La procédure administrative contentieuse est-elle véritablement inquisitoire?” *Civitas Europa*, 44, no. 1, (2020): 169-180. DOI 10.3917/civit.044.0169
- Sancakdar, Oğuz ve Lale Burcu Önüt. *İdari Yargılama Hukuku*. 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları, 2023.
- Şenlen-Sunay, Süheyla. *İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan İlkeler Karşısında İsbat ve Delil Hususları*. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları, 1997.
- Tan, Turgut. *İdare Hukuku*. 2. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2013.
- TDK *Türkçe Sözlük K-Z*. 12. Baskı, Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2024.
- Türkoğlu-Üstün, Kamile. *İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan İlkeler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019.
- Ulusoy, Ali. *İdari Yargılama Hukuku*. 3. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2022.
- Yasin, Melikşah. *İdari Yargılama Usulünde İspat*. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2015.
- Yıldırım, Mehmet Kamil. *Medeni Usul Hukukunda Delillerin Değerlendirilmesi*. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları, 1990.
- Yıldırım, Turan. *İdari Yargı*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2008.
- Zabunoğlu, Yahya Kazım. “İdari Yargılama Usulü: Genel İlkeler ve Pozitif Düzenlemeler.” içinde *İdari Yargıda Son Gelişmeler Sempozyumu*, (Ankara: Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları, 1982), 87-101.